Volume 5 Issue 2 May - August 2026

การวิเคราะห์สัญญะของพิธีกรรมและกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรมในภาพยนตร์เรื่อง *สัปเหร่อ*: การศึกษาเชิงคติชนวิทยา

มิ่งมนัสชน จังหาร

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ปรัชญ์ วีสเพ็ญ

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

The Semiotic Analysis of Rituals and Cultural Healing Mechanisms in the Film *The Undertaker*: A Folklore Study

Mingmanuschon Changharn

Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Maha Sarakham University, Thailand

Prat Weesaphen

Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Maha Sarakham University, Thailand

Article Info :	Research Article
Article History:	Received May 02, 2026
	Revised May 19, 2026
	Accepted July 31, 2026
Corresponding Author:	Mingmanuschon Changharn
E-mail Address:	mingmanuschon.j@rmu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์สัญญะของพิธีกรรมและกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรมในภาพยนตร์เรื่อง สัปเหร่อ: การศึกษาเชิงคติชนวิทยา มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สัญญะและหน้าที่ของพิธีกรรมความตายที่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อ และเพื่อศึกษาบทบาทของพิธีกรรมความตายในฐานะกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรมที่ช่วยในการรับมือกับความสูญเสียและความตาย การศึกษานี้ใช้วิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการวิเคราะห์ตัวบทสื่อ และการวิเคราะห์ภาพยนตร์เชิงลึก โดยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีสัญญะวิทยาของ Saussure และ Barthes ร่วมกับแนวคิดคติชนวิทยาเกี่ยวกับพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านของ Van Gennep และ Turner ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมความตายในภาพยนตร์ทำหน้าที่เป็นระบบสื่อสารทางวัฒนธรรมที่แปรสภาพความโศกเศร้าที่เป็นนามธรรมให้กลายเป็นสัญญะเชิงรูปธรรมที่จัดการได้ โดยมีการใช้สัญญะแห่งการตัดขาดพันธนาการร่วมกับสัญญะร่วมสมัย เช่น เมรุสีรุ้งเพื่อรื้อถอนมายาคติความตายที่น่าหวาดกลัวสู่พื้นที่แห่งความรักและการยอมรับในอัตลักษณ์ที่หลากหลาย ในด้านกลไกการเยียวยาพบว่าพิธีกรรมทำหน้าที่จัดการสภาวะรอยต่อเพื่อประคับประคองผู้สูญเสียผ่านการสร้างบทสรุปทางอารมณ์ และสถาปนาพื้นที่สนับสนุนทางสังคมตามคติ “เฮือนดี/เฮือนเย็น” ที่เปลี่ยนความทุกข์ส่วนบุคคลให้กลายเป็นภารกิจร่วมของชุมชน ตลอดจนสะท้อนพลวัตของตัวละครสัปเหร่อในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณที่ใช้คติชนวิทยาประยุกต์ในการคืนดุลยภาพให้แก่จิตใจมนุษย์ท่ามกลางสภาวะความสูญเสียในสังคมร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

Volume 5 Issue 2 May - August 2026

คำสำคัญ : สัญญะ พิธีกรรม กลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรม คติชนวิทยา ภาพยนตร์ไทยร่วมสมัย

Abstract

The research article titled "The Semiotic Analysis of 'Rituals and Cultural Healing Mechanisms' in the Film The Undertaker: A Folklore Study" aims to analyze the signs and functions of death rituals presented in the film The Undertaker and to investigate the role of these rituals as cultural healing mechanisms for coping with loss and death. This study utilizes a qualitative research methodology through Media Text Analysis and Close Reading of the film, grounded in the semiotic theories of Saussure and Barthes, alongside folklore concepts regarding the rites of passage by Van Gennep and Turner. The findings reveal that death rituals in the film function as a cultural communication system that transforms abstract grief into manageable concrete signs. These rituals employ signs of severance and modern visual signs, such as the "rainbow crematorium," to deconstruct the myth of terrifying death into a space of love and the acceptance of diverse identities. Regarding healing mechanisms, the study finds that these rituals manage the state of liminality to support the bereaved by creating emotional closure. Furthermore, they establish a social support space through the "Heuan Dee/Heuan Yen" tradition, which transforms individual suffering into a communal responsibility. Ultimately, the film reflects the dynamic role of the undertaker as a spiritual leader who utilizes applied folklore to effectively restore psychological balance amidst loss in contemporary society.

Keywords : Semiotics, Rituals, Cultural healing mechanisms, Folklore studies, Contemporary thai films

บทนำ

ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา อุตสาหกรรมภาพยนตร์ไทยเกิดปรากฏการณ์การขยายตัวของภาพยนตร์แนวท้องถิ่นนิยมอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนผ่านจากการเล่าเรื่องจากศูนย์กลางไปสู่การสำรวจอัตลักษณ์ภูมิภาคที่หลากหลาย ความสำเร็จที่โดดเด่นและเป็นหมุดหมายสำคัญที่สุดคือภาพยนตร์เรื่อง “สัปเหร่อ” (ธิติ ศรีนวล, 2566) ในจักรวาลไทบ้าน ที่ไม่เพียงสร้างสถิติรายได้สูงสุดเป็นประวัติการณ์ แต่ยังทำหน้าที่เป็นตัวบทหลักในการสื่อสารมรดกภูมิปัญญา วิถีชีวิต และโลกทัศน์ของชาวอีสานสู่พื้นที่สาธารณะได้อย่างลึกซึ้ง ภาพยนตร์เรื่องนี้สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของคติชนที่ยังมีชีวิต (living folklore) ซึ่งไม่ใช่เพียงความเชื่อที่หยุดนิ่ง แต่อยู่ในฐานะทรัพยากรทางปัญญาที่สามารถดำรงอยู่ร่วมกับโลกสมัยใหม่ได้อย่างสมดุล หากพิจารณาในอดีต ภาพยนตร์ไทยมักนำเสนอพิธีกรรมความตายและสัญญะทางคติชนผ่านมิติความสยองขวัญตามบริบทเฉพาะของแต่ละภูมิภาค อาทิ ภาพยนตร์สะท้อนความเชื่อภาคใต้เรื่อง *เทริด* หรือ *ของแขก* ที่มุ่งเน้นระบบสัญญะแห่งความน่าสะพรึงกลัวและการแก้แค้น อย่างไรก็ดี พลวัตของภาพยนตร์ท้องถิ่นนิยมในปัจจุบันได้เปลี่ยนผ่านไปสู่การสำรวจมิติทางจิตปัญญามากขึ้น โดยเฉพาะกระแสปรากฏการณ์ความโด่งดังของภาพยนตร์เรื่อง *สัปเหร่อ* (2566) ซึ่งไม่เพียงสร้างประวัติศาสตร์ด้วยการทำรายได้สูงกว่า 700 ล้านบาท แต่ยังสร้างแรงสั่นสะเทือนในเชิงวัฒนธรรมร่วมสมัย โดยทำหน้าที่เป็นสื่อกลางทรงอิทธิพลที่แผ่ขยายระบบสัญญะของวิถีชาติพันธุ์อีสานสู่พื้นที่สาธารณะในระดับชาติและสากล

เนื้อหาของภาพยนตร์บอกเล่าเรื่องราวผ่านตัวละครหลักอย่าง “เชียง” ชายหนุ่มผู้ติดอยู่ในกับดักของความโศกเศร้าจากการสูญเสียคนรัก และพยายามทำทุกวิถีทางเพื่อสื่อสารกับดวงวิญญาณ ควบคู่ไปกับ “เจิด” บัณฑิตกฎหมายรุ่นใหม่ที่ต้องจำใจมารับช่วงต่ออาชีพสัปเหร่อจากพ่อท่ามกลางความกลัวผี โดยมี “สัปเหร่อศักดิ์” เป็นผู้ชี้แนะแนวทางทั้งในแง่เทคนิคการ

Volume 5 Issue 2 May-August 2026

จัดการศพและปรัชญาการปล่อยวาง ท่ามกลางบรรยากาศความเชื่อที่เข้มข้นของชุมชนอีสานร่วมสมัย การนำเสนอรายละเอียดของพิธีกรรมความตาย เช่น พิธีส่อนขวัญ และพิธีตัดสายแนน ถูกจัดวางให้เป็นชุดสัญญะทางวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่จัดการกับความโศกเศร้า (grief management) ของผู้ที่ยังอยู่ผ่านกระบวนการทางคติชนวิทยา

การสื่อสารความหมายผ่านพิธีกรรมในภาพยนตร์ดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการนำเสนอในมิติสุนทรียภาพเท่านั้น แต่พิธีกรรมเหล่านี้ได้ทำหน้าที่เป็นตัวบททางวัฒนธรรม (cultural text) คือ สิ่งที่ประกอบสร้างขึ้นด้วยระบบสัญญะและรหัสวัฒนธรรมจนเปรียบเสมือนข้อความที่เราสามารถอ่านและตีความหมายได้ โดยตัวบทนี้ทำงานอยู่ภายใต้บริบททางวัฒนธรรม (cultural context) หรือสภาพสังคมและวิธีคิดของชาวอีสานร่วมสมัยที่ทำหน้าที่เป็นฉากหลังในการกำหนดพฤติกรรมและให้คุณค่าแก่ตัวละคร ซึ่งเมื่อพิจารณาจากการทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยพบว่าภาพยนตร์คือระบบของสัญญะที่ประกอบด้วยตัวสัญญะ (signifier) และสิ่งอ้างอิง (signified) ตามทฤษฎีของ Saussure, F. de. (1959) การสื่อสารความหมายในภาพยนตร์เรื่องนี้มีการใช้สัญญะเพื่อสร้างมายาคติ (mythologies) เกี่ยวกับการยอมรับความตายในบริบทสังคมร่วมสมัยตามแนวคิดของ Barthes, R. (1972) นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาผ่านแนวคิดคติชนวิทยา พิธีกรรมความตายจัดเป็นพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน (rites of passage) ซึ่งประกอบด้วย 3 ขั้นตอนสำคัญ คือ การแยกตัว (separation) การเปลี่ยนผ่าน (liminality) และการรวมตัวใหม่ (reincorporation) ตามทฤษฎีของ Van Gennep, A. (1960) และ Turner, V. (1969) พิธีกรรมเหล่านี้ช่วยให้บุคคลที่อยู่ในสภาวะกึ่งกลาง (liminal state) สามารถจัดการอารมณ์และกลับเข้าสู่สังคมด้วยสถานะที่ได้รับการเยียวยาแล้ว

กระแสความนิยมและแรงสั่นสะเทือนทางวัฒนธรรมของภาพยนตร์เรื่องดังกล่าว ส่งผลให้เกิดความสนใจในการศึกษาวิจัยเชิงวิชาการอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน โดยเฉพาะการทบทวนวรรณกรรมร่วมสมัยที่มุ่งวิเคราะห์ภาพยนตร์เรื่องนี้ในหลากหลายมุมมอง อาทิ ในมิติการสื่อสารอัตลักษณ์ท้องถิ่น ธรรศพลฐ์ เอี่ยมรานนท์ และอานิก ทวิชาชาติ (2568) ชี้ให้เห็นว่าภาพยนตร์เรื่องนี้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางสื่อสารตัวตนที่ช่วยสร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าวัฒนธรรม และใช้สัญญะพิธีกรรมความตายทลายมายาคติต่อกลุ่มคนชายขอบเพื่อสร้างการยอมรับในความหลากหลายทางวัฒนธรรม สอดรับกับแนวคิดของพุฒิพงศ์ มาตย์จันทร์ และณฐภรณ์ รัตนชัยวงศ์ (2568) ที่เสนอว่าภาพยนตร์ใช้เรื่องเล่าขนาดเล็กที่มีความเฉพาะเจาะจงของพื้นที่เพื่อโต้ตอบและท้าทายเรื่องเล่าหลักในสื่อกระแสหลัก ขณะที่กริชชัย กานต์วรเดช และคณะ (2568) ได้จำแนกภาพสะท้อนสังคมอีสานออกเป็น 5 มิติสำคัญ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การศึกษา วัฒนธรรม ค่านิยม และระบบความเชื่อที่แฝงพลวัตการปรับตัวเข้ากับโลกสมัยใหม่ได้อย่างสมดุล นอกจากนี้ในมิติเชิงโครงสร้างอำนาจ กิตติภพ แก้วสุวรรณ์ (2568) ยังได้ขยายพรมแดนความรู้ไปสู่การวิเคราะห์คติชนวิทยาการเมือง โดยมองว่าศาสนพิธีและการจัดการศพทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงสัญญะในการจัดระเบียบสังคมและสร้างความชอบธรรมให้แก่อุดมการณ์และการปกครองในระดับลึก

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาพบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่มักศึกษาภาพยนตร์อีสานในมิติการเมืองวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ หรือนำเสนอสัญญะความตายในฐานะเครื่องมือสร้างความตื่นเต้นและน่ากลัวเป็นหลัก ซึ่งยังปรากฏช่องว่างงานวิจัย (research gap) สำคัญ ในการศึกษาหน้าที่ของพิธีกรรมความตายในฐานะกลไกเชิงจิตวิทยา การศึกษาวิจัยชิ้นนี้จึงมีความจำเป็นและสำคัญยิ่งในการเข้ามาเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว โดยมุ่งเปลี่ยนมุมมองที่มีต่อความตายในภาพยนตร์จากเดิมที่เป็นสัญญะแห่งความสยดสยอง สู่การเป็นพื้นที่แห่ง “กลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรม” ที่ช่วยจัดระเบียบอารมณ์และคืนดุลยภาพให้แก่จิตใจมนุษย์ผู้เปราะบางจากสภาวะการพลัดพราก ซึ่งจะช่วยยกระดับคุณค่าของคติชนวิทยาในสื่อร่วมสมัยได้อย่างเป็นรูปธรรม

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการตอบสนองต่อประเด็นปัญหาข้างต้นผ่านการกำหนดวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ โดยประการแรกมุ่งเน้นการวิเคราะห์สัญญะและหน้าที่ของพิธีกรรมความตายที่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อผ่านมุมมองคติชนวิทยา ส่วนประการที่สองเป็นการศึกษาบทบาทของพิธีกรรมความตายในฐานะกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรมที่ช่วยในการ

Volume 5 Issue 2 May-August 2026

รับมือกับความสูญเสียในมิติต่าง ๆ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดนิยามศัพท์เฉพาะเพื่อเชื่อมโยงกับขอบเขตด้านเนื้อหาและกรอบแนวคิดให้มีความชัดเจน ดังนี้

กลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรม หมายถึง รูปแบบการจัดการอารมณ์ ความโศกเศร้า และระบบความเชื่อของมนุษย์ผ่านสัญญะและกระบวนการทางพิธีกรรม เพื่อลดทอนความตื่นตระหนกและคืนดุลยภาพทางจิตวิญญาณแก่ผู้สูญเสีย ช่วยให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้ท่ามกลางวิกฤตการณ์ของการพรากจากอย่างมีหลักยึดเหนี่ยว

ภาวะกึ่งกลาง (liminality) หรือสภาวะรอยต่อ หมายถึง พื้นที่รอยต่อทางอารมณ์ ความรู้สึก และสถานะทางสังคมของบุคคลหรือตัวละครที่ยังไม่สามารถสลัดความผูกพันหรือปล่อยวางจากความสูญเสียได้ ซึ่งสภาวะนี้มีความเปราะบางทางจิตใจสูง พิธีกรรมความเชื่อจึงเข้ามาทำหน้าที่เป็นเครื่องมือประคับประคองและจัดระเบียบทางจิตใจในช่วงเปลี่ยนผ่านนี้เพื่อนำทางกลับเข้าสู่โครงสร้างสังคมปกติ

ท้ายที่สุดการศึกษานี้มีเป้าหมายในการผสานระเบียบวิธีทางสัญญะวิทยาและคติชนวิทยาเข้าด้วยกัน อันจะนำไปสู่การถอดรหัสความหมายที่ซ่อนอยู่ภายใต้พิธีกรรมความตายในภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อ ซึ่งช่วยยืนยันคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะทรัพยากรทางปัญญาที่ทรงคุณค่าและมีความหมายต่อสังคมไทยร่วมสมัยได้อย่างยั่งยืน การเลือกใช้แนวคิดคติชนวิทยาในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงมิใช่เป็นเพียงการสำรวจความเชื่อพื้นบ้านที่ปรากฏในสื่อความบันเทิงร่วมสมัย หากแต่เป็นการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเพื่อถอดรหัสหน้าที่ทางคติชนของพิธีกรรมความตายดั้งเดิมที่ยังมีชีวิตในฐานะทรัพยากรทางปัญญาที่ถูกแผ่ขยายและประกอบสร้างความหมายใหม่ในพื้นที่สื่อภาพยนตร์ร่วมสมัย การวิเคราะห์โครงสร้างและรายละเอียดของพิธีกรรมอย่างลึกซึ้งผ่านกรอบคติชนวิทยา จะช่วยให้เข้าใจกระบวนการเยียวยาทางจิตวิญญาณและการจัดการความโศกเศร้าของมนุษย์เมื่อต้องเผชิญกับสภาวะรอยต่อและความสูญเสียในบริบทสังคมปัจจุบันได้อย่างเป็นระบบ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์สัญญะและหน้าที่ของพิธีกรรมความตายที่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อ ตามแนวทางของคติชนวิทยาและสัญญะวิทยา
2. เพื่อศึกษาและตีความบทบาทของพิธีกรรมความตาย ในฐานะกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรมที่ช่วยให้ตัวละครและชุมชนสามารถรับมือกับความสูญเสียและความตายได้

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์ตัวบทสื่อ (media text analysis) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์และหน้าที่ของสัญญะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในภาพยนตร์อย่างเป็นระบบ โดยมีรายละเอียดการดำเนินงานดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหาการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาและวิเคราะห์พิธีกรรมความตายในภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อ โดยบูรณาการแนวคิดสัญญะวิทยาเพื่อถอดรหัสมายาคติ ร่วมกับแนวคิดคติชนวิทยาเกี่ยวกับพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านและกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรม ขอบเขตการศึกษาเน้นไปที่บทบาทเชิงหน้าที่ของพิธีกรรมอีสานดั้งเดิม ในการแปรสภาพความโศกเศร้าส่วนบุคคล (นามธรรม) ให้กลายเป็นสัญญะเชิงรูปธรรม เพื่อให้กลุ่มสังคมสามารถร่วมกันจัดการความสูญเสียและประคับประคองจิตใจผู้สูญเสียได้ตามกรอบจารีตและพลวัตของสังคมอีสานร่วมสมัย นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเวลาในการดำเนินโครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์รวมทั้งสิ้น 12 เดือน (ตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2568 ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2569) และกำหนดขอบเขตด้านพื้นที่เชิงวัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นการศึกษาบริบทพื้นที่เชิงภูมิศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนอีสานร่วมสมัยในเขตภูมิภาคอีสาน ซึ่งเป็นระบบนิเวศทางคติชนและแหล่งบ่มเพาะโลกทัศน์หลักที่ภาพยนตร์นำมาประกอบสร้างเป็นตัวบทวิจัย

Volume 5 Issue 2 May-August 2026

2. ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยกำหนดหน่วยในการวิเคราะห์คือ ภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อ (The Undertaker) พ.ศ. 2566 ผลงานกำกับของ ธิติ ศรีนวล ในรูปแบบภาพยนตร์ฉบับสมบูรณ์ (full feature film) เนื่องจากเป็นสื่อร่วมสมัยที่รวบรวมรายละเอียดของพิธีกรรมความตายและสะท้อนพลวัตทางคติชนวิทยาได้อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมที่สุดในปัจจุบัน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วย แบบบันทึกการวิเคราะห์สัญญะและหน้าที่ทางคติชนวิทยาที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น ซึ่งแบ่งโครงสร้างการบันทึกออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1) การบันทึกรหัสเวลาและบริบทของฉาก 2) การจำแนกตัวสัญญะ (signifier) และสิ่งที่ถูกหมายถึง (signified) 3) การจัดหมวดหมู่พิธีกรรมตามขั้นตอนการเปลี่ยนผ่าน และ 4) การวิเคราะห์หน้าที่เชิงการเยียวยาจิตวิญญาณ ซึ่งการออกแบบเครื่องมือดังกล่าวมีจุดเน้นสำคัญในการจำแนกและวิเคราะห์โครงสร้างของพิธีกรรมความตายออกเป็น 3 ระยะตามแนวคิดพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน (rites of passage) ได้แก่ ระยะแยกตัว (separation) สภาวะกึ่งกลาง (liminality) และระยะรวมตัวใหม่ (reincorporation) เพื่ออธิบายพลวัตการเปลี่ยนผ่านทางสถานะและอารมณ์ของตัวละครอย่างเป็นระบบ

4. ขั้นตอนการวิจัย

การดำเนินงานวิจัยแบ่งออกเป็นขั้นตอนหลัก ดังนี้ ประการแรก ดำเนินการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างกรอบแนวคิด ประการต่อมา ดำเนินการวิเคราะห์ภาพยนตร์เชิงลึก (close reading) และบันทึกรหัสเวลา (time coding) เพื่อจัดทำฐานข้อมูลสัญญะและบทสนทนาที่สำคัญอย่างเป็นระบบ ประการที่สาม ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบแนวคิดทฤษฎีสัญญะวิทยาและคติชนวิทยา และประการสุดท้าย ดำเนินการสังเคราะห์ผลการวิจัยเพื่ออธิบายกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรมและสรุปผลการวิจัยแบบอุปนัย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการตีความตัวบท ผู้วิจัยจึงมิได้ใช้สถิติเชิงปริมาณในการวิเคราะห์ข้อมูล แต่ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และการพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis) โดยใช้ตรรกะเชิงเหตุผลและการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (inductive reasoning) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ของข้อมูลและสรุปประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

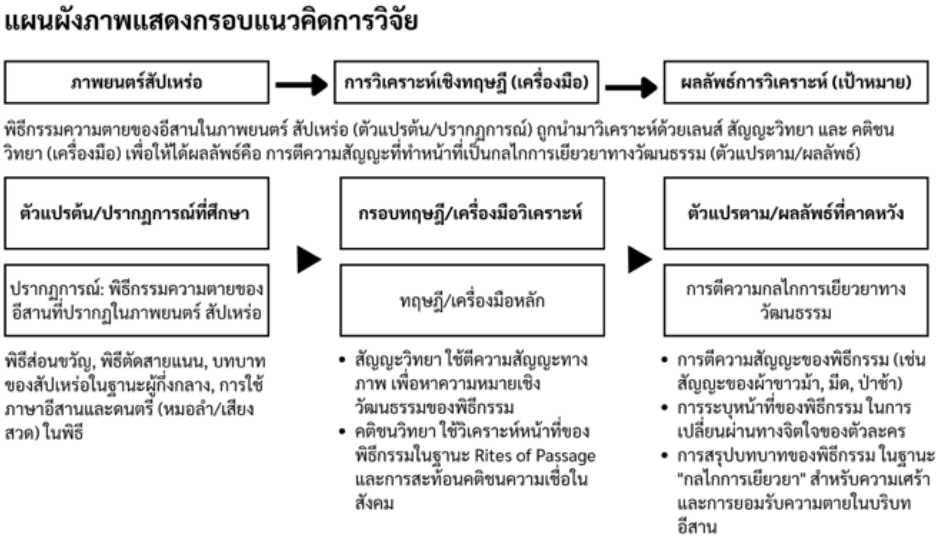
6. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือและการจัดการอคติของผู้วิจัย

ในการวิจัยเชิงคุณภาพนี้ ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงความสำคัญของความน่าเชื่อถือและการควบคุมอคติส่วนบุคคล จึงได้กำหนดมาตรการตรวจสอบข้อมูลอย่างเป็นระบบด้วยวิธีตรวจสอบความสามเส้าด้านทฤษฎี โดยการนำข้อค้นพบจากตัวบทภาพยนตร์มาชั่งน้ำหนักและตีความผ่านกรอบทฤษฎีที่หลากหลาย ทั้งด้านสัญญะวิทยา คติชนวิทยา และจิตวิทยาสังคม เพื่อมิให้เกิดการตีความตามใจชอบ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังใช้วิธีการปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนทัศนะร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาไทยและคติชนวิทยา รวมถึงเพื่อนร่วมวิชาชีพ ในขั้นตอนการตรวจสอบรหัสเวลาและผลการถอดรหัสความหมาย เพื่อทบทวนความถูกต้องและมีความเป็นกลางทางวิชาการสูงสุดก่อนนำเสนอผลการวิจัย

Volume 5 Issue 2 May-August 2026

7. กรอบแนวคิด

ผู้วิจัยได้สรุปกรอบแนวคิดการวิจัยเพื่อแสดงความเชื่อมโยงระหว่างตัวบทสื่อภาพยนตร์ แนวคิดทฤษฎี และเป้าหมายของงานวิจัย ดังปรากฏในภาพประกอบดังนี้

ภาพประกอบที่ 1 *กรอบแนวคิดการวิจัย*

Figure 1 *Conceptual Framework of the Research*

จากภาพกรอบแนวคิดการวิจัย ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนการประยุกต์ใช้ทฤษฎีในการวิเคราะห์ตัวบทอย่างเป็นระบบ 2 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์ในระดับจุลภาค โดยใช้ทฤษฎีสัญญะวิทยาของ Saussure และ Barthes เพื่อจำแนก “ตัวสัญญะ” (signifier) และ “สิ่งอ้างอิง” (signified) ที่ปรากฏในฉากและรหัสเวลาของภาพยนตร์ ก่อนจะนำไปถอดรหัสค่านิยมที่ซ่อนอยู่ในระดับมายาคติร่วมสมัย และขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ในระดับมหภาค โดยนำชุดสัญญะที่ค้นพบในขั้นแรกมาวิเคราะห์หน้าที่เชิงวัฒนธรรมร่วมกับทฤษฎีพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านของ Van Gennep และ Turner เพื่ออธิบายว่าโครงสร้างพิธีกรรมทั้ง 3 ระยะ (แยกตัว, กึ่งกลาง, รวมตัวใหม่) ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงจิตวิทยาและสังคมในการประคับประคองและเยียวยาความโศกเศร้าของมนุษย์ได้อย่างไร ซึ่งการจัดลำดับขั้นตอนดังกล่าวช่วยให้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพดำเนินไปอย่างเป็นรูปธรรมและมีหลักเกณฑ์รองรับ ยิ่งไปกว่านั้น ในส่วนของการวิเคราะห์มิติพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน ผู้วิจัยได้ขยายการตีความสัญญะโดยอิงกรอบความคิดจากเรื่อง The ritual process: Structure and anti-structure ของ Victor Turner เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ในภาพยนตร์ว่า พื้นที่พิธีกรรมงานศพทำหน้าที่เป็นสภาวะกึ่งกลาง/รอยต่อ ซึ่งเป็นพื้นที่กึ่งสภาวะพิเศษชั่วคราวที่ปลดปล่อยมนุษย์ออกจากโครงสร้างปกติของสังคมที่เต็มไปด้วยความกดดัน และก้าวเข้าสู่สภาวะปฏิโครงสร้างหรือสภาวะเหนือจารีตปกติ เช่น ฉากการละเล่น วงไพ่ หรือการใช้เหล้าขาวล้างหน้าศพ ซึ่งการผ่อนปรนกฎเกณฑ์ทางสังคมชั่วคราวนี้เองที่เป็นสัญญะและกลไกสำคัญในการลดทอนความตึงเครียด บำบัดความทุกข์ และช่วยเยียวยาชีวิตจิตใจของผู้คนที่ยังอยู่ให้สามารถปรับสมดุลอารมณ์ ก่อนจะก้าวข้ามผ่านกลับคืนสู่โครงสร้างสังคมปกติได้อย่างเข้มแข็งในท้ายที่สุด

Volume 5 Issue 2 May-August 2026

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องสัญญะและกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรมในภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อ ผู้วิจัยขอนำเสนอผลการศึกษาโดยแบ่งตามวัตถุประสงค์การวิจัยและประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. สัญญะและหน้าที่ของพิธีกรรมความตาย

จากการวิเคราะห์ตัวบทสื่อภาพยนตร์ พบว่ามีการใช้ระบบสัญญะเพื่อแปรสภาพสภาวะทางอารมณ์ที่ซับซ้อนให้กลายเป็นสิ่งที่จัดการได้ โดยแบ่งเป็นประเด็นย่อยได้ดังนี้

1.1 สัญญะแห่งพันธนาการและการตัดขาด

ภาพยนตร์แสดงให้เห็นหน้าที่ของพิธีกรรมในการตัดความกังวลระหว่างคนเป็นและคนตายผ่านสัญญะเชิงวัตถุ ได้แก่ “การมัดตราสัง 3 เปลาะ” สื่อถึงบ่วงห่วงใยในทางโลก (ลูก คู่ครอง และทรัพย์สมบัติ) และ “พิธีตัดสายแนน” ซึ่งเป็นจุดสิ้นสุดของความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณในโลกมนุษย์อย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้ดวงวิญญาณปล่อยวางและไม่เกิดความเหนี่ยวรั้ง

ภาพประกอบที่ 2 *พิธีกรรมตัดสายแนนและขีดเส้นแบ่งความเป็นความตาย*

ที่มา : *สัปเหร่อ* [ภาพยนตร์], โดย ธิติ ศรีนวล (ผู้กำกับ), 2566, ไทบ้าน สตูดิโอ (1:14:39).

Figure 2 *The "Sai Naen" (Thread of Fate) Cutting Ritual and Drawing the Line Between Life and Death*

Source: *The Undertaker* [Motion picture], directed by Thiti Srinual, 2023, Thibaan Studio (1:14:39).

1.2 สัญญะแห่งการชำระล้างและการเปลี่ยนผ่าน

ผู้วิจัยพบการใช้สัญญะเพื่อสื่อถึงการปรับเปลี่ยนสถานะของผู้ล่วงลับผ่านการชำระล้าง ได้แก่ “การล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว” เพื่อสื่อถึงความบริสุทธิ์ของจิตวิญญาณก่อนเริ่มต้นระยะแยกตัว (Separation) นอกจากนี้ยังปรากฏสัญญะท้าทายจารีตผ่าน “การใช้เหล้าขาวล้างหน้าศพสัปเหร่อศักดิ์” ซึ่งเป็นการสื่อสารสัญญะเพื่อยืนยันอัตลักษณ์ตัวตนที่แท้จริงของผู้ตาย และช่วยลดภาวะตึงเครียดของจารีตปกติในพื้นที่รอยต่อ

Volume 5 Issue 2 May-August 2026

ภาพประกอบที่ 3 *การใช้เหล้าขาวล้างหน้าศพ*

ที่มา : *สัปเหร่อ* [ภาพยนตร์], โดย ธิติ ศรีนวล (ผู้กำกับ), 2566, ไทบ้าน สตูดิโอ (1:47:27).

Figure 3 *The Use of White Liquor (Lao Khao) for Washing the Deceased's Face*

Source: *The Undertaker* [Motion picture], directed by Thiti Srinual, 2023, Thibaan Studio (1:47:27).

1.3 สัญญะแห่งพื้นที่และสีสันเพื่อการรื้อถอนมายาคติ

การประกอบสร้าง “งานศพสีชมพู” และ “เมรุสีรุ้ง” ทำหน้าที่รื้อถอนมายาคติความตายที่มืดมนและน่าหวาดกลัว โดยการใช้สัญญะที่ฉีกจากขนบเดิมเพื่อสื่อสารว่าพื้นที่พิธีกรรมคือพื้นที่แห่งความรักและความทรงจำอันงดงาม ซึ่งช่วยลดภาวะความตึงเครียดทางอารมณ์ของผู้ที่เข้าร่วมพิธี

ภาพประกอบที่ 4 *เมรุเผาศพสีรุ้งในวัด*

ที่มา : *สัปเหร่อ* [ภาพยนตร์], โดย ธิติ ศรีนวล (ผู้กำกับ), 2566, ไทบ้าน สตูดิโอ (1:25:54).

Figure 4 *Rainbow-Colored Crematorium in a Temple*

Source: *The Undertaker* [Motion picture], directed by Thiti Srinual, 2023, Thibaan Studio (1:25:54).

1.4 ขั้นตอนของพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน (Rites of Passage)

เมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดคติชนวิทยา พบว่าขั้นตอนในภาพยนตร์ถูกแบ่งเป็น 3 ระยะอย่างชัดเจน คือ ระยะแยกตัว (การอาบน้ำศพ) สภาวะกึ่งกลาง (การเคาะโลงและสำรับกับข้าวหน้าศพ) และ ระยะรวมตัวใหม่ (การเก็บอัฐิและการสถาปนาธาตุหน้าบ้าน) ซึ่งทำหน้าที่จัดระเบียบพื้นที่ทางอารมณ์และประคับประคองผู้สูญเสียในพื้นที่รอยต่อได้อย่างเป็นระบบ

Volume 5 Issue 2 May-August 2026

2. บทบาทพิธีกรรมในฐานะกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรม

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าพิธีกรรมความตายทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางจิตวิทยาที่สำคัญในการคืนดุลยภาพให้แก่ชีวิต โดยแบ่งเป็นประเด็นย่อยได้ดังนี้

2.1 การจัดการความโศกเศร้าและบทสรุปทางอารมณ์

พิธีกรรมทำหน้าที่สร้างบทสรุป (Closure) ให้แก่ผู้ที่ยังอยู่ เช่น “การหว่านกาลพฤกษ์” สื่อถึงสัจธรรมการสละโลกียทรัพย์ และการส่งดวงวิญญาณในวาระสุดท้าย ซึ่งช่วยให้ตัวละคร (เช่น เชียง) สามารถยอมรับความจริงและก้าวพ้นวิกฤตทางอารมณ์ไปสู่สถานะใหม่ที่มีสติมากขึ้น

ภาพประกอบที่ 5 *พิธีหว่านกาลพฤกษ์หน้าเมรุก่อนการเผาศพ*

ที่มา : *สัปเหร่อ* [ภาพยนตร์], โดย ธิติ ศรีนวล (ผู้กำกับ), 2566, ไทบ้าน สตูดิโอ (1:48:32).

Figure 5 *The "Kanlaphruek" (Scattering Funeral Coins) Ritual in Front of the Crematorium Before Cremation*

Source: *The Undertaker* [Motion picture], directed by Thiti Srinual, 2023, Thibaan Studio (1:48:32).

2.2 พื้นที่สนับสนุนทางสังคมและคติ “เฮือนดี/เฮือนเย็น”

พิธีกรรมทำหน้าที่สถาปนาพื้นที่แห่งการช่วยเหลือและแบ่งปันผ่านคติ “เฮือนดี/เฮือนเย็น” ซึ่งแปรเปลี่ยนความโศกเศร้าส่วนบุคคลให้กลายเป็นภารกิจของชุมชน การร่วมแรงร่วมใจของคนในพื้นที่ช่วยลดภาวะความโดดเดี่ยวและสร้างความเข้มแข็งให้แก่รากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนอีสาน

ภาพประกอบที่ 6 *บรรยากาศการรวมกลุ่มของชาวบ้านในพื้นที่งานศพเพื่อสร้างสภาวะ "เฮือนดี" และลดภาวะความโดดเดี่ยวของผู้สูญเสีย*

ที่มา : *สัปเหร่อ* [ภาพยนตร์], โดย ธิติ ศรีนวล (ผู้กำกับ), 2566, ไทบ้าน สตูดิโอ (1:42:59).

Volume 5 Issue 2 May-August 2026

Figure 6 *Villagers Gathering at the Funeral Ground to Create the "Huen Dee" (House of Comfort) Atmosphere and Reduce the Isolation of the Bereaved*

Source: *The Undertaker* [Motion picture], directed by Thiti Srinual, 2023, Thibaan Studio (1:42:59).

2.3 พลวัตของสัปเหร่อในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ

พบการปรับเปลี่ยนบทบาทของตัวละครสัปเหร่อจากผู้จัดการร่างไร้วิญญาณสู่การเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ (Spiritual Guide) ที่ใช้คติธรรมและประสบการณ์เพื่อชี้แนะแนวทางการปล่อยวาง ภาพลักษณ์สัปเหร่อในภาพยนตร์จึงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางที่เชื่อมประสานระหว่างโลกของความตายและโลกของคนเป็น เพื่อคืนสมดุลให้แก่จิตใจมนุษย์ท่ามกลางสภาวะความสูญเสียร่วมสมัย

ภาพประกอบที่ 7 *การถ่ายทอดภูมิปัญญาและการจัดการพื้นที่รอยต่อโดยสัปเหร่อในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ*

ที่มา : *สัปเหร่อ* [ภาพยนตร์], โดย ธิติ ศรีนวล (ผู้กำกับ), 2566, ไทบ้าน สตูดิโอ (1:26:06).

Figure 7 *Transmission of Wisdom and Management of Liminal Space by the Undertaker as a Spiritual Leader*

Source: *The Undertaker* [Motion picture], directed by Thiti Srinual, 2023, Thibaan Studio (1:26:06).

เพื่อสรุปประมวลภาพรวมของการวิเคราะห์ระบบสัญญะ หน้าที่ทางคติชนวิทยา และกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรมในภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อทั้งหมดให้มีความชัดเจนและเป็นรูปธรรม ผู้วิจัยได้จัดทำตารางสังเคราะห์ข้อค้นพบจากการวิจัย ดังปรากฏในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 *ตารางสังเคราะห์ชุดสัญญะและกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรมในภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อ*

รหัสเวลาและบริบทของฉาก	การจำแนกสัญญะ (ตัวสัญญะ ⟶ สิ่งอ้างอิง)	ขั้นตอนพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน	หน้าที่เชิงกลไกการเยียวยาจิตวิญญาณ
1:14:39 ฉากประกอบพิธีกรรมตัดสายแนน	มีดฟันตัดไม้ไผ่สายแนน ⟶ การสิ้นสุดพันธนาการและความผูกพันในโลกมนุษย์	ระยะแยกตัว (separation)	สร้างบทสรุปทางอารมณ์ที่เป็นรูปธรรม เพื่อยุติภาวะค้างคาใจและตัดใจจากความสูญเสีย
1:25:54	งานศพสีชมพู/เมรุสีรุ้ง ⟶ ความรักและการเคารพ	สภาวะกึ่งกลาง (liminality)	รื้อถอนมายาคติความตายที่น่ากลัว และมีดมนให้กลายเป็นพื้นที่เชิง

Volume 5 Issue 2 May-August 2026

รหัสเวลาและบริบทของฉาก	การจำแนกสัญญะ (ตัวสัญญะ ⟶ สิ่งอ้างอิง)	ขั้นตอนพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน	หน้าที่เชิงกลไกการเยียวยาจิตวิญญาณ
ฉากภาพมุมกว้างของเมรุและงานศพ	ในอัตลักษณ์ที่หลากหลายของผู้ตาย		บวกแห่งความทรงจำที่อบอุ่นของครอบครัว
1:26:06 ฉากสัปเหร่อศักดิ์สอนลูกชายขีดเส้นแบ่งเขตแดนคนเป็นคนตาย	การใช้มีดขีดเส้นลงบนพื้นดิน ⟶ เส้นแบ่งเขตแดนเด็ดขาดระหว่างโลกคนเป็นและโลกคนตาย	สภาวะกึ่งกลาง (liminality)	การสถาปนาระเบียบท่ามกลางความปั่นป่วนทางอารมณ์ เพื่อสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางจิตวิญญาณให้คนเป็น
1:42:59 ฉากกิจกรรมของชาวบ้านบริเวณงานศพยามค่ำคืน	วงไพ่และการละเล่นในงานศพ ⟶ คติ “เฮือนดี” ของชาติพันธุ์อีสาน	สภาวะกึ่งกลาง (liminality)	สถาปนาพื้นที่สนับสนุนทางสังคมเพื่อลดทอนความโดดเดี่ยวและความหวาดกลัวให้ญาติผู้สูญเสีย
1:47:27 ฉากพิธีล้างหน้าศพสัปเหร่อศักดิ์ในโลงศพ	เหล้าขาวล้างหน้าศพ ⟶ อัตลักษณ์และความเป็นเนื้อแท้ของตัวตนสัปเหร่อ	สภาวะกึ่งกลาง (liminality)	การผ่อนปรนความตึงเครียดของจารีตปกติ เพื่อแสดงการยอมรับและเคารพวิถีชีวิตที่แท้จริงของผู้ล่วงลับ
1:48:32 ฉากประกอบพิธีสละทานก่อนการเผาศพจริง	การหว่านทานกาลพฤกษ์ ⟶ สัจธรรมการปล่อยวางและการสละโลกียทรัพย์	ระยะรวมตัวใหม่ (reincorporation)	นำทางผู้สูญเสียให้ก้าวพ้นความโศกเศร้า ยอมรับกฎไตรลักษณ์และคืนดุลยภาพกลับมาดำเนินชีวิตปกติ

ผลการศึกษาวิจัยชี้ให้เห็นว่า พิธีกรรมความตายที่ปรากฏในภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อไม่ได้ทำหน้าที่เพียงการสร้างอรรถรสในมิติของสื่อบันเทิงเท่านั้น แต่เปรียบเสมือนระบบสัญญะทางวัฒนธรรมที่ทำงานสอดประสานกับโครงสร้างพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน เพื่อแปรสภาพความโศกเศร้าที่เป็นนามธรรมให้กลายเป็นชุดกิจกรรมเชิงรูปธรรมที่สามารถจัดการได้ ผ่านการใช้สัญญะที่หลากหลายทั้งการตัดขาดพันธนาการทางโลก การชำระล้างจิตวิญญาณ และการรื้อถอนมายาคติผ่านสีสันที่ท้าทายจารีตเดิมอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้ล้วนทำหน้าที่เป็นกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรมที่ช่วยประคับประคองผู้สูญเสียในสภาวะรอยต่อและสถาปนาสมดุลใหม่ให้แก่จิตใจมนุษย์ผ่านมิติของคติชนวิทยาประยุกต์ โดยประเด็นข้อค้นพบดังกล่าวจะนำไปสู่การสรุปผลและอภิปรายในเชิงลึกในลำดับถัดไป เพื่อแสดงให้เห็นถึงพลวัตของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยังคงทำหน้าที่เป็นทรัพยากรทางปัญญาที่สำคัญในโลกสมัยใหม่ต่อไป

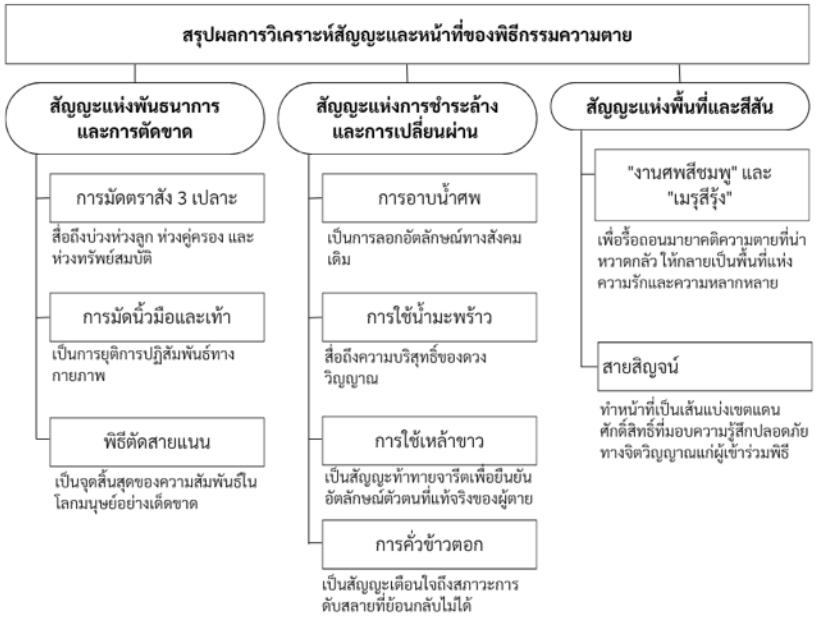
สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสังเคราะห์ข้อค้นพบจากการวิเคราะห์ตัวบทภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อ (2566) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการผสานระเบียบวิธีทางสัญญะวิทยาและคติชนวิทยาเข้าด้วยกัน โดยครอบคลุมตั้งแต่การสรุปประเด็นสำคัญตามวัตถุประสงค์ การอภิปรายผลเชิงวิพากษ์ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีระดับสากล และการเสนอแนะแนวทางเพื่อประโยชน์ในเชิงนโยบายและวิชาการในอนาคต ดังนี้

Volume 5 Issue 2 May-August 2026

1. สรุปการวิเคราะห์สัญญะและหน้าที่ของพิธีกรรมความตาย

การวิเคราะห์สัญญะและหน้าที่ของพิธีกรรมความตายในภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อค้นพบว่า พิธีกรรมมิได้ทำหน้าที่เพียงการจัดการซากศพตามจารีต แต่ทำหน้าที่เป็น “ระบบการสื่อสารทางวัฒนธรรม” ที่แปรสภาพความโศกเศร้าซึ่งเป็นนามธรรมให้กลายเป็นวัตถุที่จัดการได้ ข้อค้นพบใหม่ที่สำคัญคือการใช้ “สัญญะสมัยใหม่” อาทิ งานศพสีชมพูและเมรุสีรุ้ง เพื่อรื้อถอนมายาคติความตายที่น่าหวาดกลัวสู่พื้นที่แห่งการแสดงออกทางอัตลักษณ์และความรัก

ภาพประกอบที่ 8 *สรุปการวิเคราะห์สัญญะและหน้าที่ของพิธีกรรมความตาย*

Figure 8 *Summary of the Semiotic Analysis and Functions of Death Rituals*

นอกจากนี้ ลำดับของพิธีกรรมยังสอดคล้องกับโครงสร้างพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน 3 ระยะ คือ ระยะแยกตัว สภาวะกึ่งกลาง และระยะรวมตัวใหม่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงโครงสร้างในการประคับประคองผู้สูญเสียให้ก้าวผ่านวิกฤตทางอารมณ์ได้อย่างเป็นลำดับขั้นตอน

ภาพประกอบที่ 9 *สรุปพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านในพิธีกรรมความตาย*

Figure 9 *Summary of Rites of Passage in Death Rituals*

Volume 5 Issue 2 May-August 2026

2. สรุปบทบาทของพิธีกรรมความตายในฐานะกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรม

การศึกษาบทบาทของพิธีกรรมความตายในฐานะกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรมพบองค์ความรู้ใหม่ว่า พิธีกรรมทำหน้าที่เป็นนักบำบัดทางวัฒนธรรม (Cultural Therapist) ที่เชื่อมประสานระหว่างโลกของคนเป็นและคนตาย กลไกสำคัญประกอบด้วยการสร้างบทสรุปทางอารมณ์ผ่านสัญญะเชิงประจักษ์ และการสถาปนาพื้นที่สนับสนุนทางสังคมผ่านคติ “เฮือนดี/เฮือนเย็น” ที่เปลี่ยนความทุกข์ส่วนบุคคลให้กลายเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของกลุ่มทางสังคม นอกจากนี้ พลวัตของวิชาชีพสัปเหร่อในภาพยนตร์ยังสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจากผู้จัดการสรีระสู่การเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่ใช้หลักมรณานุสติและคติชนวิทยาประยุกต์ในการคืนดุลยภาพให้แก่จิตใจมนุษย์ในสังคมร่วมสมัย

ภาพประกอบที่ 10 *สรุปบทบาทของพิธีกรรมในฐานะกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรม*

Figure 10 Summary of the Role of Rituals as a Cultural Healing Mechanism

3. อภิปรายผลการวิจัย

3.1 พลวัตของสัญญะและการรื้อถอนมายาคติความตายร่วมสมัย

จากการวิจัยพบว่า ภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อมีการใช้ระบบสัญญะเพื่อรื้อถอน (Deconstruct) มายาคติความตายแบบเดิมที่ผูกติดกับความน่าสะพรึงกลัวสู่การสร้างความหมายใหม่ สอดคล้องกับแนวคิดของ Barthes (1972) ที่ว่าสัญญะสามารถถูกให้ความหมายใหม่ในระดับมายาคติ การปรากฏของ “งานศพสีชมพู” และ “เมรุสีรุ้ง” มิใช่เพียงความสุนทรีย์ทางภาพยนตร์ แต่คือการท้าทายจารีตปกติในพื้นที่รอยต่อเพื่อยอมรับอัตลักษณ์ส่วนบุคคลของผู้ตาย สิ่งนี้แสดงให้เห็นพลวัตของคติชนที่ปรับตัวเข้ากับคุณค่าสมัยใหม่ เช่น ความหลากหลายทางเพศและการเคารพปัจเจกภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิราพร ณ ถลาง (2563) ที่เสนอว่าคติชนวิทยาจะมีชีวิตอยู่ได้ต้องมีการปรับเปลี่ยนหน้าที่เพื่อตอบสนองคนในสังคมปัจจุบัน

3.2 พิธีกรรมในฐานะเครื่องมือจัดการ "พื้นที่รอยต่อ" (Liminality) และความโศกเศร้า

ข้อค้นพบที่สำคัญคือการใช้พิธีกรรมเพื่อประคับประคองผู้สูญเสียในสภาวะที่เรียกว่า "No-man's land" หรือสภาวะที่จิตวิญญาณและความสัมพันธ์ยังไม่ถูกตัดขาดอย่างสมบูรณ์ตามแนวคิดของ Draper (2003) อาทิ “พิธีตัดสายแนน” ที่ใช้มีดฟันไม้ไผ่เป็นสัญญะเชิงประจักษ์เพื่อยุติระยะแยกตัว (Separation) อย่างเด็ดขาด กระบวนการนี้ช่วยให้ผู้สูญเสียจัดการกับภาวะความสับสนทางอารมณ์และ การค้างคาใจได้ดีกว่าการปลอบประโลมด้วยวาจาเพียงอย่างเดียว สอดคล้องกับทฤษฎีพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านของ Turner (1969) ที่มองว่าระเบียบปฏิบัติในพื้นที่รอยต่อจะช่วยลดภาวะตระหนกและสร้างความรู้สึกปลอดภัยทางจิตวิญญาณให้แก่สมาชิกในสังคม

Volume 5 Issue 2 May-August 2026

3.3 บทบาทสัปเหร่อในบริบทพหุลักษณ์ทางการแพทย์และสังคม

ข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยนี้แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า ปรากฏการณ์ความเชื่อและพิธีกรรมความตายที่ดำเนินผ่านตัวบทภาพยนตร์ มีความสอดคล้องสอดรับกับแนวคิดพหุลักษณ์ทางการแพทย์และจิตวิทยาสังคมร่วมสมัย โดยแปรเปลี่ยนภาพจำของสัปเหร่อจากเดิมที่เป็นเพียงผู้ดูแลสรีระร่างไร้วิญญาณ ไปสู่การเป็นนักบำบัดทางวัฒนธรรมและผู้นำทางจิตวิญญาณที่ประยุกต์ใช้ระเบียบปฏิบัติทางคติชนวิทยาเพื่อจัดการกับความตายเชิงอารมณ์และสังคมของคนเป็น

การประกอบสร้างระเบียบปฏิบัติเชิงสัญญะในเนื้อเรื่อง เช่น การขีดเส้นแบ่งพื้นที่ด้วยมีดรอบกองฟอน ถือเป็นกลไกเชิงจิตวิทยาที่สำคัญเพื่อการคืนดุลยภาพให้แก่จิตใจมนุษย์ ยามที่ต้องเผชิญกับความปั่นป่วนทางอารมณ์และความกลัวสิ่งลี้ลับที่ไม่มีรูปธรรม ซึ่งสอดคล้องกับข้อสรุปในงานวิจัยของอิทธิพงษ์ ทองศรีเกตุ และคณะ (2567) ที่ระบุว่าภายใต้สภาวะวิกฤตทางจิตใจ พิธีกรรมและความเชื่อตามทุนวัฒนธรรมท้องถิ่นจะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือหลักในการจัดระเบียบอารมณ์และสร้างดุลยภาพให้แก่ชุมชน นอกจากนี้ ยุทธนา เฉลียวชาติ (2562) ยังชี้ให้เห็นว่า พิธีกรรมงานศพในวิถีวัฒนธรรมอีสานมิได้ทำหน้าที่เพียงแค่การจัดการร่างผู้เสียชีวิตในเชิงชีวภาพเท่านั้น หากแต่เป็นกุศโลบายสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดมรณานุสติและพิจารณาสัจธรรมเรื่องความไม่เที่ยง (ไตรลักษณ์) อันเป็นกลไกสร้างความหมายใหม่ให้แก่ความสูญเสีย พลวัตการปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้นำพิธีกรรมนี้เชื่อมโยงอย่างมีนัยสำคัญกับข้อค้นพบของกิตติภพ แก้วสุวรรณ์ (2568) ที่มองว่าศาสนพิธีทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงสัญญะในการกำกับพฤติกรรมและจัดระเบียบสังคม สอดรับกับแนวคิดของพุฒิพงศ์ มาตย์จันทร์ และณฐภรณ์ รัตนชัยวงศ์ (2568) ที่เสนอว่าการนำเสนอภาพลักษณ์สัปเหร่อศักดิ์ตามความเป็นจริง ถือเป็นการยกระดับและสร้างพื้นที่ทางสังคมให้เกิดความเข้าใจในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน

3.4 การสร้างพื้นที่สนับสนุนทางสังคมผ่านคติ “เฮือนดี/เฮือนเย็น”

นอกเหนือจากระเบียบพิธีกรรมที่เป็นทางการและบทบาทของสัปเหร่อแล้ว ภาพยนตร์ยังนำเสนอกลไกการเยียวยาผ่านการขับเคลื่อนของกลุ่มสังคม โดยมีประเด็นวงไพ่และการละเล่นในงานศพยามค่ำคืนเป็นตัวอย่างเชิงสัญญะที่เด่นชัดของการสร้างสภาวะ “เฮือนดี” หรือ “เฮือนเย็น” เพื่อเปลี่ยนแปรพื้นที่แห่งความตายที่เคยมืดมน หวาดกลัว และเงียบสงัด ให้กลับมามีความเคลื่อนไหว มีพลังชีวิต และเต็มไปด้วยความอบอุ่นจากสายสัมพันธ์ของเครือญาติและเพื่อนบ้าน โดยคำว่า “เฮือนดี” ในวัฒนธรรมอีสาน มิได้หมายถึงบ้านที่มีงานรื่นเริงอย่างผิวเผิน หากแต่เป็นกุศโลบายทางคติชนในการเปลี่ยนแปรพื้นที่แห่งความตายที่เคยมืดมน หวาดกลัว และเงียบสงัด ให้กลับมามีความเคลื่อนไหว มีพลังชีวิต และเต็มไปด้วยความอบอุ่นจากสายสัมพันธ์ของเครือญาติและเพื่อนบ้าน พลังสนับสนุนทางสังคมนี้ทำหน้าที่ประคับประคองขวัญและจิตใจของผู้สูญเสียมิให้ดิ่งจมลงสู่ภาวะซึมเศร้าเดี่ยวดายในพื้นที่รอยต่อ

หน้าที่ทางคติชนของกิจกรรมความบันเทิงและการรวมกลุ่มเหล่านี้ คือการลดภาวะความโดดเดี่ยวและความหวาดกลัวในสภาวะรอยต่อของผู้สูญเสีย และเป็นการดึงสมาชิกในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการประคองขวัญ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์การจัดการความตายแบบอีสานที่เน้นการแบ่งเบาความทุกข์จากระดับปัจเจกไปสู่ระดับกลุ่ม กลไกนี้ทำให้ความสูญเสียไม่กลายเป็นบาดแผลเรื้อรังทางจิตใจ สอดคล้องกับผลการศึกษาของสโรชา ไตรพรม และคณะ (2569) ที่ชี้ให้เห็นว่าระบบสัญญะในภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อทำหน้าที่สะท้อนภาพสังคมเครือญาติอีสานที่ใช้กลไกทางวัฒนธรรมดั้งเดิมมาจัดการและบรรเทาความวิกฤตทางอารมณ์ของมนุษย์ในโลกยุคสมัยใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังเป็นไปตามข้อค้นพบของกริชชัย กานต์วรเดช, พัชรินทร์ หินอ่อน, และ อนันตศักดิ์ พลแก้วเกษ (2568) ที่ระบุว่าค่านิยมที่มีพลวัตปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย เช่น งานศพสีชมพู สะท้อนถึงการนำรากเหง้าปัญญาดั้งเดิมมาธำรงอยู่ร่วมกับพื้นที่สังคมสมัยใหม่ได้อย่างสมดุล และสอดรับกับข้อสรุปของธรรศพลฐ์ เอี่ยมรานนท์ และอานิก ทวิชาชาติ (2568) ที่มองว่าการใช้สัญญะพิธีกรรมความตายสามารถยกระดับเป็นพลังทางวัฒนธรรม (soft power) ที่สร้างพื้นที่การยอมรับในความหลากหลายทางวัฒนธรรมระดับมหาชน

Volume 5 Issue 2 May-August 2026

ท้ายที่สุด งานวิจัยนี้ค้นพบว่า พิธีกรรมความตายในสื่อร่วมสมัยทำหน้าที่เป็น สื่อกลางการเยียวยาที่ผสานสัญญะดั้งเดิมเข้ากับบริบทสังคมใหม่ได้อย่างแนบเนียน ความสำเร็จของภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อจึงไม่ใช่เพียงมูลค่ารายได้ แต่คือการพิสูจน์ว่า “คติชนวิทยาประยุกต์” สามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางจิตปัญญาที่ทรงพลังในการนำพามนุษย์ก้าวข้ามผ่านสัจธรรมแห่งการพลัดพรากได้อย่างสมดุลและสง่างามในโลกสมัยใหม่

4. ข้อเสนอแนะการวิจัยและข้อจำกัดของการวิจัย

4.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

องค์ความรู้เกี่ยวกับกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรมจากงานวิจัยชิ้นนี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ประโยชน์ในเชิงปฏิบัติการได้จริง โดยเฉพาะหน่วยงานด้านสาธารณสุขชุมชนและนักจิตวิทยาสังคม สามารถนำแนวคิดพื้นที่เฮือนดีและกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากสภาวะรอยต่อไปออกแบบเป็นกิจกรรมบำบัดความโศกเศร้าและสุขภาพจิตในชุมชน โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม คติความเชื่อ และสัญญะพิธีกรรมท้องถิ่นเป็นสื่อกลางในการจัดระเบียบอารมณ์ ลดความโดดเดี่ยว และสร้างระบบสนับสนุนทางสังคมให้แก่ผู้สูญเสีย ซึ่งจะช่วยให้การดูแลสุขภาพจิตของประชาชนในระดับท้องถิ่นมีความสอดคล้องกับรากเหง้าและโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มเป้าหมายอย่างเป็นรูปธรรม

4.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบกลไกการเยียวยาในพิธีกรรมความตายของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ หรือการศึกษาผลกระทบของเทคโนโลยีต่อการประกอบพิธีกรรมในรูปแบบดิจิทัล (Digital Rituals) ในอนาคต

4.3 ข้อจำกัดของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพผ่านวิธีวิทยาการวิเคราะห์ตัวบทสื่อจากตัวบทภาพยนตร์ฉบับสมบูรณ์เป็นหลัก จึงมีข้อจำกัดในการเข้าถึงมิติเจตจำนงหรือเบื้องหลังความคิดของผู้สร้างสรรค์โดยตรง เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้กำกับภาพยนตร์ หรือคณะผู้ผลิตภาพยนตร์ในฐานะผู้ส่งสาร นอกจากนี้ ข้อมูลที่ได้เป็นผลจากการตีความผ่านกรอบทฤษฎีสัญญะวิทยาและคติชนวิทยาในบริบทวัฒนธรรมอีสาน จึงอาจมีข้อจำกัดในการนำผลการวิจัยไปอ้างอิงกับกลุ่มตัวบทภาพยนตร์ผีหรือพิธีกรรมความตายในบริบททางวัฒนธรรมของภูมิภาคอื่น ๆ ที่มีชุดรหัสสัญญาณและวิถีจารีตที่แตกต่างออกไป

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์สัญญะของพิธีกรรมและกลไกการเยียวยาทางวัฒนธรรมในภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อ: การศึกษาเชิงคติชนวิทยา สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีโดยได้รับทุนอุดหนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม งบประมาณสนับสนุนการวิจัยจากงบประมาณรายจ่ายเงินรายได้ (บกศ.) ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2569 คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ที่ให้การสนับสนุนเชิงวิชาการและเอื้อเฟื้อสถานที่ในการดำเนินงานวิจัย ตลอดจนขอขอบคุณผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่กรุณาให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าองค์ความรู้จากงานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเยียวยาทางวัฒนธรรมในสังคมอีสาน

เอกสารอ้างอิง

กริชชัย กานต์วรเดช, พัชรินทร์ หินอ่อน, และ อนันตศักดิ์ พลแก้วเกษ. (2568). ภาพยนตร์เรื่องสัปเหร่อ : ภาพสะท้อนสังคมอีสาน. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.** 7(2) : 27-58. URL: https://so03.tci-thaijo.org/.../article/view/276776/192101

Volume 5 Issue 2 May-August 2026

กิตติภพ แก้วสุวรรณ์. (2568). คติชนวิทยาการเมืองกับพิธีกรรมทางศาสนา: การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ศาสนา และอำนาจ ในภาพยนตร์เรื่อง สัปเหร่อ. **วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. 2**(2) : 48-66. https://so19.tci-thaijo.org/index.php/polsci_ubu/article/view/2820

ธรรศพลฐ์ เอี่ยมรานนท์ และ อานิก ทวิชาชาติ. (2568). การสื่อสารอัตลักษณ์ของกลุ่มคนผ่านภาพยนตร์ไทยร่วมสมัย. **วารสารนิเทศศาสตรปริทัศน์**. 29(2) : 36-48. URL: https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jca/article/view/284279

ธิติ ศรีนวล. (ผู้กำกับ). (2566). **สัปเหร่อ** [ภาพยนตร์]. ไทบ้าน สตูดิโอ.

พุฒิพงศ์ มาตย์จันทร์ และ ณฐภรณ์ รัตนชัยวงศ์. (2568). การโต้ตอบความเป็นชายขอบของภาพยนตร์ในจักรวาลไทบ้าน. **วารสารสหวิทยาการสังคมศาสตร์และการสื่อสาร**. 8(2) : 82-95. URL: https://so02.tci-thaijo.org/index.php/ISSC/article/view/270377

ยุทธนา เฉลียวชาติ. (2562). รูปแบบความเชื่อในการจัดงานฌาปนกิจศพของพุทธศาสนิกชนในตำบลตลาดแร้ง. **วารสารชัยภูมิปริทรรศน์. 2**(2) : 1-15. URL: https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jcr/article/view/246251

ศิราพร ณ ถลาง. (2563). **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน.** (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ **:** สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สโรชา ไตรพรม**,** อัญชุลีพร ปัดทุม**,** ปรีชา สาคร**,** และ สิริวิวัฒน์ ละตา. (2569). การวิเคราะห์สัญญะที่สะท้อนประเด็นความตายในภาพยนตร์ “สัปเหร่อ”. **Journal for Developing the Social and Community.** 13(1) : 167-190. URL: https://so03.tci-thaijo.org/index.php/rdirmu/article/view/295614

อิทธิพงษ์ ทองศรีเกตุ, จิรวัฒน์ รักชาติ และ พสุนิต สารมาศ. (2567). ความเชื่อและพิธีกรรมเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจภายใต้สถานการณ์โควิด-19 ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-เมียนมา จังหวัดแม่ฮ่องสอน. **Journal of Roi Kaensarn Academi.** 9(7) : 595-611. URL: https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JRKSA/article/view/268168

Barthes, R. (1972). **Mythologies.** (A. Lavers, Trans.). New York: Hill and Wang. (Original work published 1957).

Draper, J. (2003). Fatherhood as transition: The contemporary relevance of transition theory. In R. Humphrey, R. Miller, & E. A. Zdravomyslova (Eds.), **Biographical Research Methods** (pp. 85-93). London: Macmillan Press Ltd. (Original work published in **Narrative, Memory and Life Transitions**).

Saussure, F. de. (1959). **Course in general linguistics** (W. Baskin, Trans.). New York: McGraw-Hill.

Turner, V. (1969). **The ritual process: Structure and anti-structure.** Chicago, IL: Aldine Transaction.

Van Gennep, A. (1960). **The rites of passage.** London, England: Routledge and Kegan Paul.